

ЗБОРНИК НАРОДНОГ МУЗЕЈА У БЕОГРАДУ
RECUEIL DU MUSÉE NATIONAL DE BELGRADE

XXV/1

АРХЕОЛОГИЈА
ARCHÉOLOGIE

СЕПАРАТ / SEPARATION

ИВАН Р. БУГАРСКИ, НАТАША ЦЕРОВИЋ

КАСНОАВАРСКИ НАЛАЗИ СА ПОДРУЧЈА СРЕМА И СРПСКОГ ПОДУНАВЉА
ИЗ АРХЕОЛОШКЕ ЗБИРКЕ РАНОГ СРЕДЊЕГ ВЕКА НАРОДНОГ МУЗЕЈА У БЕОГРАДУ

IVAN R. BUGARSKI, NATAŠA P. CEROVIĆ

LATE AVAR FINDS FROM SYRMIA AND THE SERBIAN DANUBE REGION
IN THE EARLY MEDIEVAL COLLECTION AT
THE NATIONAL MUSEUM OF BELGRADE

НАРОДНИ МУЗЕЈ
У БЕОГРАДУ

MUSÉE NATIONAL
DE BELGRADE

2021

Редакцијски одбор тома XXV-1

Сташа БАБИЋ, Арчер МАРТИН (Република Италија), Бојана МИХАИЛОВИЋ,
Ивана ПОПОВИЋ (уредник), Наде ПРОЕВА (Република Северна Македонија),
Татјана ЦВЈЕТИЋАНИН, Душко ШЉИВАР, Перица ШПЕХАР,
Веселинка НИНКОВИЋ (секретар)

Издавач

НАРОДНИ МУЗЕЈ у Београду

Главни и одговорни уредник

Бојана БОРИЋ БРЕШКОВИЋ

Rédaction du tome XXV-1

Staša BABIĆ, Tatjana CVJETIĆANIN, Arčer MARTIN (République d'Italie),
Bojana MIHAILOVIĆ, Ivana POPOVIĆ (rédacteur), Nade PROEVA (République de
Macédoine du Nord), Duško ŠLJIVAR, Perica ŠPEHAR,
Veselinka NINKOVIĆ (secrétaire)

Edition

MUSÉE NATIONAL de Belgrade

Rédactrice en chef

Bojana BORIĆ BREŠKOVIĆ

УДК 902:929 Поповић М.

Примљено: 15. март 2021.

Прихваћено: 20. мај 2021.

MEMORIAE DICATUM

МАРКО ПОПОВИЋ
(1944–2020)

Иван Р. БУГАРСКИ
Археолошки институт у Београду

Наташа П. ЦЕРОВИЋ
Народни музеј у Београду

КАСНОАВАРСКИ НАЛАЗИ СА ПОДРУЧЈА СРЕМА И СРПСКОГ ПОДУНАВЉА ИЗ АРХЕОЛОШКЕ ЗБИРКЕ РАНОГ СРЕДЊЕГ ВЕКА НАРОДНОГ МУЗЕЈА У БЕОГРАДУ

Апстракт: У недостатку или као допуна проверених података са стручних ископавања, поклони и откупи археолошког материјала представљају важан вид информација о културама и њиховој распрострањености на одређеним територијама. Такви налази су често заступљени у музејским збиркама. Овом приликом објављујемо препознатљиве, махом појасне касноаварске налазе са подручја Срема и српског Подунавља из Археолошке збирке раног средњег века Народнoг музеја у Београду. Публиковање тих предмета допуниће општу, а прилично оскудну слику о том простору у VIII веку. Окосницу рада чини презентација комада касноаварске појасне гарнитуре из, по свему судећи, уништеног гроба у Инђији. Такође, биће представљени слични налази из Нових Бановаца, Земуна и Брестовика.

Кључне речи: касноаварски налази, појасне гарнитуре, VIII век, Срем, Подунавље

УВОД

Иако се на јужној периферији и у непосредном суседству Аварског каганата, у Срему и јужно од Дунава и Саве, уочава извесно повећање броја налаза аварске материјалне културе из VIII века, таквих предмета нема пуно (Ковачевић 1973; Trbušević 1982). Осим релативно скромне грађе која потиче

са стручних ископавања (Мано-Зиси 1937; Бугарски 2006: 273–451; Bugarski et al. 2013), махом је реч о случајним налазима који се чувају у музејским збиркама и који, у најмању руку, допуњују општу слику о том простору у касноаварском добу. Након што су, уз дискусију, раније представљене такве израђевине из збирке Народног музеја у Пожаревцу (Bugarski 2008a), овом приликом објављујемо позноаварске предмете из Срема и Подунавља који се чувају у Народном музеју у Београду. Изузетак ће бити налази са гробља у Војки, чије истраживање је отпочето још пре Другог светског рата. Налази са тих ископавања били су публиковани у првом тексту на српском језику посвећеном аварском археолошком наслеђу у Војводини (Мано-Зиси 1937) и одмах затим сагледани, кроз призму историје уметности, у престижном часопису тадашњег Музеја кнеза Павла (Новаковић 1939).¹ Уз нову грађу, у овом раду биће понуђени детаљнији и исправљени подаци о појединим раније објављеним предметима, уз нове илустрације. Наши налази углавном представљају сасвим уобичајене касноаварске комаде: уместо навођења многобројних аналогја, за њихово ближе типолошко и хронолошко одређивање углавном ћемо се користити двома најпознатијим серијацијама позноаварског покретног материјала (Zábojník 1991; Garam 1995).

НАЛАЗИ ИЗ СРЕМА

Инђија

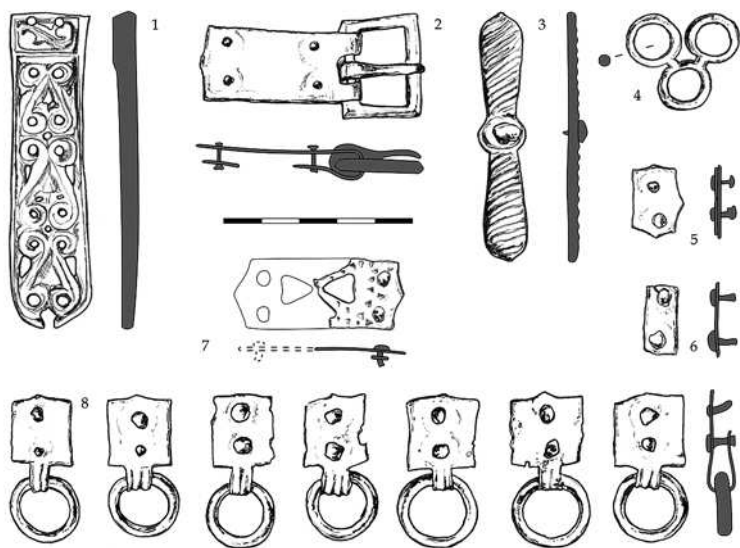
Најважнија група предмета потиче из Инђије (сл. 1). Реч је о бронзаним деловима ливене касноаварске појасне гарнитуре, који су били откривени приликом копања породичне гробнице на савременом гробљу. Будући да је налаз новијег датума, располажемо поузданим подацима за анализу.² У Инђији до сада није било забележених (касно)аварских налаза (уп. Бугарски 2014). На доступним сателитским снимцима и дигиталном плану града види се да се сва три градска гробља налазе у северном делу Инђије. Њихове локације у најмању руку гравитирају долинама у лесу, које су очигледно пружале микротопографску повољност за насељавање у равничарском, лесном делу Срема (ГК 2005).³ Избор истог места за сахрањивање у (барем) две епохе не представља реткост у Војводини, што с приличном извесношћу упућује и на то да се недокументовано авародопско насеље налазило у близини.

Изједна ливен главни језичак, величине 8,2 cm × 2,1 cm (сл. 1/2, 2), красио је крај појаса, за који је био причвршћен кроз плитку, шупљу, оштећену и двоструко перфорирану увлаку. Украшен је проламањем дво-

1 Ти предмети биће укључени у монографију о некрополи Брдашици, уз далеко већу грађу са непубликованих ископавања Јована Ковачевића и Данице Димитријевић. Резултати су за сада обједињени у магистарској тези једног од потписника овог чланка (Бугарски 2006).

2 Инв. бр. 762/V_1–8. Појас је откривен 1996, а поклоњен Музеју 2001. године. Дародавац је био г. Миодраг Рабат (Архив Народног музеја).

3 На основу ранијег, мање прецизног картирања, Инђија је сврстана у сремска насеља на контакту две геоморфолошке целине – лесне заравни и дилувијалне терасе (Ћурчић и Ђуричић 1994: 158); о геоморфолошким условљеностима подизања авародопских насеља в. Bugarski 2008b.

Сл. 1 Делови касноаварске појасне гарнитуре из Инђије: 1) главни језичак; 2) копча; 3) оков у облику елисе; 4) оков у виду три спојене алке; 5–6) подлошке с нитнама;

7) појасни оков; 8) појасни окови са алкама (цртежи: И. Кајтез, Р. 1:2)

Fig. 1 Elements of a Late Avar belt set from Indija: 1) large strap-end; 2) buckle; 3) propeller-shaped mount; 4) three-hooped mount; 5–6) sheet washers with rivets; 7) belt mount;

8) belt mounts with ring pendants (drawings: I. Kajtez, scale 1:2)

струке вितिце, распоређене по вертикалној оси предмета. Језичак припада Забојниковом типу 36, из фазе SS II (Spätstufe II), датоване од 720. до 750. године, мада такви предмети имају нешто старије корене (Zábojník 1991: 238, 248, Т. 11/4). Копча је дводелна и састоји се од трапезоидне ливене пређице, око које је обмотан трн (2,7 cm × 2 cm), и пресавијеног лименог окова димензија 4,1 cm × 1,9 cm. Оков је врло добро сачуван, па се јасно уочава начин причвршћивања за кожни појас, који је, наравно, пропао. Део окова пресавијен око рама пређице био је причвршћен двама нитнама, а на другом крају окова, такође на полеђини, појас је био вертикално пробијен још једним паром нитни и додатно учвршћен правоугаоном подлошком (сл. 1/2, 3). Тај чести облик копче приписује се Забојниковом типу 130, који се јавља у SS I фази (700–720), а понекад и у фази SS II (Zábojník 1991: 236–237, 248, Т. 26/10). На референтној некрополи Тисафиред, такве копче се датују од 700. до 760. године (Garam 1995: 238, Abb. 99/17, 115, 254/3). Уопштено посматрајући, ти комади припадају старијим ливеним гарнитурима. Окови у облику елисе пропелера били су управно увлачени у зарезе на појасу, а служили су да носе неке закачене предмете, рецимо футролу с ножем (уп. Ковачевић 1977: 103/51). Налаз из Инђије је величине 6,5 cm × 1,2 cm, има кружно проширено средиште, док су крајеви украшени косо урезаним линијама. Полеђина је глатка (сл. 1/3). Оков може да се сврста у Забојников тип 164 из ранијег одсечка фазе SS II (Zábojník 1991: 248, Abb. 1, Т. 32/2–3).

Седам правоугаоних/петоугаоних окова од плочица лима (највећа је димензија 1,9 cm × 2,6 cm) носе ливене алке пречника 1,8 cm. Алке су повезане с плочицама савијањем њихових издужених наребрених крајева, који су потом пробушени нитном. У висини тих нитни у горњем делу плочица пробијена је још по једна, такође у вертикалној оси, која је на полеђини била учвршћена понеком сачуваном малом подлошком (сл. 1/8). Јасно је да су ти окови висили с ремена алком надолу, и такође су могли да носе неки лакши терет (уп. Ковачевић 1977: 158/93). Наши налази су налик представницима типа 224 из фазе SS I, тј. из прве петине (Zábojník 1991: 236, 248, T. 38/14) или пак прве четвртине VIII века (Garam 1995: Abb. 97/19; 254). Занимљив фрагментовани налаз вероватно представља део ређе варијанте сродног окова. Сачувана је, грубо речено, половина правоугаоног лименог окова (2,4 cm × 1,9 cm), који је, по свој прилици, био украшен наспрамно пробијеним троугловима. На преосталом делу уочавају се и пунцирани троуглови, а преко тог украса су пробијене две нитне. Такви окови су обично носили две алке, налик описанима, преко пресавијених трака лима које су биле фиксиране нитнама на равну полеђину. На нашој половини окова нитне су с те стране такође биле учвршћене ситним подлошкама (сл. 1/7). Судајући према пробијеном троуглу, наш део окова одговара типу 225, а по пунцираним троугловима донекле подсећа на тип 226. Окови типа 225 сврставају се у прелаз фаза SS I и SS II (Zábojník 1991: 236–237, 248, T. 38/16, 4).

Сл. 2 Главни језичак, Инђија
(фото: В. Илић)

Fig. 2 Large strap-end, Indija (photo: V. Ilić)

Сл. 3 Копча, Инђија (фото: В. Илић)

Fig. 3 Buckle, Indija (photo: V. Ilić)

Три ливене алке, спојене у виду троугла, димензија 3 cm × 2,5 cm, представљају сасвим редак, ако не и јединствен предмет: ни након консултовања тридесетак монографија о најважнијим аварским некрополама нисмо нашли одговарајући налаз (сл. 1/4). По облику је најсличнији предмет са некрополе у Чакберењу, који је протумачен као оков торбице (László 2015: 58, T. 5/58–2). Сачувано је још неколико правоугаоних и петоугаоних подлошки с нитнама (сл. 1/5–6; уп. Gašpar 1995: Abb. 101/10–11). Сепаратно изведена датовања делова појасне гарнитуре из Инђије омогућавају њихово сасвим поуздано опредељење у прву половину VIII века, уз могућност да се налаз датује и прецизније, у прву трећину тог столећа.

Нови Бановци

Следећи налаз је, према изјави продавца, из Нових Бановаца. Иако то не стоји у архиви,⁴ предмет вероватно потиче са стрме лесне обале Дунава, где је у римском добу био подигнут кастел Бургене. Са тог места, које је у литератури познато као локалитет Пургер, прибављен је велики број случајних налаза из разних епоха. Међу њима су и они из касноаварског периода, углавном смештени у Археолошком музеју у Загребу (Brunšmid 1901: 156, 164, sl. 119; Dimitrijević, Kovačević i Vinski 1962: 87, sl. 23–28; ADAM 2002: 263), који се збирно датују између 700. и 780. године (Бугарски 2014: 652–653). Налаз из збирке Народног музеја представља горњи елемент дводелног појасног окова, изворно спојеног шарниром. Оков је малих димензија, 2,3 cm × 1,1 cm (сл. 4). Припада Забојниковом типу 251 с краја SS III фазе (750–780) (Zábojník 1991: 240, Abb. 1, T. 40/16–20). Истој збирци у литератури се приписује још један карактеристичан касноаварски налаз, једноделни штитасти оков висине 2,3 cm. Иако је најпре био протумачен као појасни оков (Dimitrijević, Kovačević i Vinski 1962: 88, sl. 29), заправо припада коњској орми. У специјалистичкој анализи Андраша Чутија, налаз је сврстан у окове орме типа IV, који се углавном датују у време Забојникове фазе SS IV (780–800/825) (Csuthy 2012: 186, fig. 5/4, map I/D).

4 Инв. бр. 3827. Случајни налаз, откупљен 1960. од Томице Мартина (Архив Народног музеја).

Сл. 4 Горњи елемент дводелног појасног окова, Нови Бановци
(фото: В. Илић)

Fig. 4 Upper part of a belt mount, Novi Banovci
(photo: V. Ilić)

Земун

Три налаза са локалитета Говеђи брод објављена су без пратећих података (Dimitrijević, Kovačević i Vinski 1962: 105). Топоним обележава северозападни продужетак ужег језгра Земуна, приближно површину између Дунава и Батајничког друма. Забележено је да се потес пружа низводно од Капеле, према Земуну (Kovačević 1973: 52), а документација Народног музеја нуди нешто ближе одређење – I пумпа код Говеђег брода.⁵ Вреди напоменути да Јован Ковачевић у свом раду посебно наводи локалитет I водна станица, којег смешта нешто низводније од Говеђег брода. Са тог локалитета потиче тек један неилустровани појасни оков, датован у крај VIII века (Dimitrijević, Kovačević i Vinski 1962: 104; Kovačević 1973: 51, лок. 9, 7). Судићи према називу локалитета из документације Народног музеја, лако би могла да буде реч о једном касноаварском гробљу.

Први приказан налаз је горњи део ливеног појасног окова, у виду бронзане правоугаоне плочице с проломљеном представом грифона (Dimitrijević, Kovačević i Vinski 1962: 105, сл. 5). Веома препознатљив део окова, димензија 3,5 cm × 2,8 cm (сл. 5), припада типу 240 из фазе SS II (Zábojník 1991: 238, Т. 39/11). Такви предмети се слично датују и на некрополи Тисафиред (Garam 1995: 248, Abb. 98/1). Други налаз такође представља горњи део дводелног окова, који је изворно био склопљен помоћу шарнира (сл. 6). Штитаста оков, висине 2,9 cm и ширине 2,7 cm, има проломљен стилизовани биљни украс (Dimitrijević, Kovačević i Vinski 1962: 105, сл. 6) и највероватније припада Забојниковом типу 248, из фазе SS III (Zábojník 1991: 241, Т. 40/12). Спомињу се још неилустровани „потковичасти“ окови, вероватно појасних рупица, који се не чувају у Народног музеју. Налази су датовани у VIII век (Dimitrijević, Kovačević i Vinski 1962: 105; Kovačević 1973: 51, 53; ADAM 2002: 430).

На цитираном месту, Јован Ковачевић је изнео мишљење да описани комади из Говеђег брода припадају једном појасу, што није нарочито вероватно, најпре због различитог датовања окова и зато што немамо податак да су били нађени у једном гробу. Представљени комади збирно се датују у средишњих шест деценија VIII века и, по свему судећи, потичу из гробова с (касно)аварске некрополе. О томе би сведочио и необјављени налаз женске опреме – ли-

5 Инв. бр. 3841, 3951, 5353. Случајни налази, откупљени 1960. године од Радомира Миленковића (Архив Народног музеја).

Сл. 5 Горњи елемент дводелног појасног окова, Земун (фото: В. Илић)

Fig. 5 Upper part of a belt mount, Zemun (photo: V. Ilić)

Сл. 6 Горњи елемент дводелног појасног окова, Земун (фото: В. Илић)

Fig. 6 Upper part of a belt mount, Zemun (photo: V. Ilić)

вена позлаћена наушница с призматичним привеском од зеленог стакла, очуваних димензија $3,2 \text{ cm} \times 1,9 \text{ cm}$ (сл. 7). На крају фрагментоване алке сачувана је псеудогранулирана јагода, а друга, мања, је постављена у оси привеска. На њој је, с горње стране, изливен венац псеудогранула, који носи оштећену јагуду од две калоте сребрног лима, док је са доње стране изливен држач стакленог привеска, такође украшен псеудогранулама. Привезак је и на доњој страни обезбеђен псеудогранулираним држачем. О изворном облику алке није лако судити због стања очуваности. Ипак, чини се да је била округла а не издужена, елипсаста, што је од важности за датовање. Наиме, одавно је уочено да се елипсасте алке наушница с призматичним привеском јављају нешто касније, па им је и датовање уже. Стога би наш примерак можда могао да се пореди с наушницама типа Пс са некрополе Нове Замки, чије се време употребе протезало кроз читав VIII и прву четвртину IX века (Čilinská 1966: 146, Abb. 11). Иако поуздани типолошки показатељи нису сачувани у потребној мери, наушница свакако припада касноаварској продукцији VIII века. Њен склоп, међутим, није типичан. По свој прилици, реч је о поправљаној, уникатној наушници.⁶ Јагода од сребрног лима вероватно потиче са неке старије аварске наушнице – налази с таквим кугластим привесцима сасвим су уобичајени током VII века.

6 О том необичном налазу консултовали смо се са стручњаком за средњовековни накит, Весном Бикић из Археолошког института, на чему јој захваљујемо.

Сл. 7 Наушница, Земун (фото: В. Илић; цртеж: И. Кајтез)
Fig. 7 Earring, Zemun (photo: V. Ilić; drawing I. Kajtez)

НАЛАЗИ ИЗ СРПСКОГ ПОДУНАВЉА

Ритопек

Из Ритопека, насеља на месту римског Трикорнијума, потиче познати касноаварски споредни језичак.⁷ Сачувана је плочица језичка висине 2,8 cm и ширине 1,3 cm (сл. 8). Ливена је у бронзи и украшена двоструком спиралом (Dimitrijević, Kovačević i Vinski 1962: 121, sl. 1). Иако је било одређено шире датовање, у VIII век (Kovačević 1973: 51; ADAM 2002: 305), у новијој литератури је прецизирано да предмет одговара Забојниковом типу 113 с краја SS III фазе (Bugarski 2008a: 87, fig. 5; уп. Zábójník 1991: 240, T. 24/11, Abb. 1).

Године 1930, Музеј је откупио из Ритопека и један неилустровани лимени језичак из VII века (Dimitrijević, Kovačević i Vinski 1962: 121). Претпостављено је да два језичка представљају гробне налазе и да потичу са две или пак с једне некрополе (Kovačević 1973: 51). Пошто нема ближих података, а временски распон између налаза је знатан, ту претпоставку треба узети с великим опрезом. Уколико су налази и били гробни, нису морали да потичу са аварских некропола. На том подручју се извесније могу очекивати усамљене сахране (Бугарски 2014: 337–338).

Сл. 8 Плочица споредног језичка, Ритопек (фото: В. Илић)
Fig. 8 Small strap-end plate, Ritopek (photo: V. Ilić)

Брестовик

На подручју данашње општине Гроцке, на окуци Дунава наспрам три речне аде, налази се Брестовик. Локалитет Јалија смештен је на обали реке, ван са-

⁷ Инв. бр. 1326. Случајни налаз, откупљен 1930. године од Милорада Срећковића (Архив Народног музеја).

мог села (Dimitrijević, Kovačević i Vinski 1962: 119). Положај је очигледно био повољан за насељавање у раном средњем веку, јер одатле потичу и налази X–XII столећа (Бајаловић–Хаџи-Пешић 1977: 76, кат. 63; уп. Радишић 2020: 397–398, Т. 26/15–19). Народни музеј у Београду откупио је низ касноаварских налаза са тог локалитета 1948. (Dimitrijević, Kovačević i Vinski 1962: 119), али и 1952. године (сл. 9).⁸

Предмети су ливени у бронзи. Из старије литературе произлази да је био откупљен неутврђени број споредних појасних језичака, висине 5,2 cm и ширине 1,7 cm. Заправо је реч о два језичка – један је сачуван комплетно (две идентичне плочице), а од другог само једна плочица. Језичци су украшени троструким мотивом кружне вреже и завршени конфронтираним животињским главама на месту увлаке (сл. 9/1–2). Оков копче је димензија 4 cm × 2,5 cm, штитастиг облика, ливен с проламањем и украшен са два стилизована листа. Пређица и трн, који су за оков били везани шарниром, нису сачувани (сл. 9/3). Нађена су и два дводелна, шарниром повезана појасна окова, висине 4,4 cm и ширине 1,6 cm, чији су издужени горњи делови носили проломљену врежу у S распореду. Још један такав оков, којем недостаје привезак, досад није био публикован (сл. 9/4, 7). Два штитаста појасна окова, димензија 3 cm × 2,6 cm, израђена су у истом материјалу и техници (сл. 9/5–6; Dimitrijević, Kovačević i Vinski 1962: 119, сл. 1–4). Шире датовање налаза одређено је у VIII век (ADAM 2002: 70), али је и у овом случају након тога била извршена корелација са серијацијом Јозефа Забојника. Док споредни језичци одговарају налазима типа 113, из позне SS III фазе, оков копче представља израђевину исто датованог типа 132. Дводелни окови припадају типу 251, опет из касног одсечка фазе SS III, а ситнији појасни окови типу 176 с краја те фазе (Bugarski 2008a: 87, fig. 4a–d; уп. Zábójník 1991: 240–241, Т. 24/11, 15, 27/12, 33/3–4, 40/16, Abb. 1). Иако није идентичан, истом типу припада и необјављени оков. У питању је ситнији комад, димензија свега 1,8 cm × 1,7 cm (сл. 9/8).

Јован Ковачевић је с правом претпоставио да ови налази потичу из гроба мушкарца (Ковачевић 1973: 51). Време израде елемената појасне гарнитуре, како се испоставило, врло је уско, вероватно у седмој или осмој деценији VIII века. Покојник је могао бити сахрањен тада, до краја VIII века, или чак касније (Bugarski 2014: 677). Још једно налазиште из околине Брестовика дало је малобројне случајне касноаварске налазе. Локалитет Подунавље није прецизније позициониран, али је у литератури јасно раздвојен од Јалије и осталих брестовичких налазишта. Наведено је да се „Аплика и пређице“ чувају у Народном музеју у Београду, без било каквих пратећих података (Бајаловић–Хаџи-Пешић 1977: 76–77, кат. 63, 71). О пређицама не може ништа одређеније да се каже, а појасни оков се заправо чува у Музеју града Београда (Јанковић 1990: 79). Наполетку је приписан фази SS III и објављен са илустрацијом (Bugarski 2008a: 87, fig. 4e). Можда се ради о још једном гробном налазу из околине Брестовика.

8 Инв. бр. 497 и 498 откупљени су 1948, а инв. бр. 2333–2338 1952. године. Све предмете Музеју је продао Драгутин Караклајић (Архив Народног музеја).

Сл. 9 Касноаварски делови појаса из Брестовика: 1–2) споредни језици; 3) оков копче; 4, 7) дводелни окови; 5–6) штитасти окови; 8) ситан појасни оков (фото: В. Илић; цртежи: И. Кајтез)

Fig. 9 Late Avar belt finds from Brestovik: 1–2) small strap-ends; 3) buckle plate; 4, 7) two-part mounts; 5–6) shield-like mounts; 8) small belt mount (photo: V. Ilić; drawings: I. Kajtez)

Сеоне

Низводно од Брестовика налази се место Сеоне, у чијем средишту је локација Орешац, заштићена од дунавских вода. Са тог места потиче фрагментован глинени пршљенак који, уз извесну резерву, може да се сврста у касноаварску продукцију (сл. 10).⁹ Тај податак је важан јер из овог места досад нису били документовани авародопски налази (уп. Бугарски 2014). Сачувана је половина биконичног пршљенка с профилисаним ребром по средини. Његове

⁹ Инв. бр. 3324. Случајани налаз, откупљен 1957. године од Драгутина Караклајића (Архив Народног музеја).

изворне димензије ипак могу да се измере: висине је 2,3 cm и пречника 3,2 cm, док је пречник кружног отвора у средини 0,8 cm. Налаз је најпрепознатљивији по урезаном цикцак мотиву који краси оба конуса. На некрополи Алатијан, такви пршљенци (тип 30) приписују се најпознијој групи гробова, при чему је процењено да се гробље угасило почетком IX века (Böhme 1965: 8, 31, 35/30). На Тисафиреду се датују нешто другачије, отприлике у средишње две четвртине VIII века, а реч је о типичним налазима из позноаварских гробова особа женског пола (Garam 1995: 337, Abb. 200/2, 201, 254).

Сл. 10 Пршљенак, Сеоне (фото: В. Илић; цртежи: И. Кајтез)
Fig. 10 Spindle whorl, Seone (photo: V. Plić; drawings: I. Kajtez)

НАЛАЗИ СА НЕПОЗНАТИХ ЛОКАЦИЈА¹⁰

За два налаза, нажалост, не располажемо никаквим пратећим подацима. Први је привезак са представом људског лица, ливен у бронзи, димензија 2 cm × 1,4 cm.¹¹ Привезак показује рељефно изливену главу мушкарца с јаким обрвама, бадемастим очима, широким носем, брковима и устима, док на месту браде стоји тракаста алка, што показује да је предмет висио и био показиван наопако (сл. 11/1). У синтези о авародопским антропоморфним предметима, Софија Рац не наводи такве привеске. С друге стране, манир извођења људског лика умногоме припада аварској примењеној уметности. Осим тога што је нос шири, упадљива је сличност с представама на касноаварским прапорцима (Rácz 2012: 435, Abb. 13/5–9), који се појављују у коњаничким, али и у гробовима жена и деце (Csuthy 2019: 353, fig. 3/15–18) – код нас у гробу детета на некрополи Озаци IV, који је, путем ретких налаза језичака од олова (Karmanski 1976: 7, T. XIV/5–10), датован између 720. и 750. године (Бугарски 2014: 404–410).

Стога не чуди што су истраживачи најближу аналогију нашем предмету, која потиче са некрополе крај средњовековне Цркве Светог Ђорђа у Баргали код Штипа, довели у везу са аварском продукцијом. Реч је о веома сличном бронзаном предмету, одговарајућих димензија, који је описан као матрица за отискивање украса од лима. Поред посувраћене бакарне траке, каква је сачувана на нашем примерку али на македонском полази са супротног краја, на предмет из

¹⁰ Фонд материјала из старог инвентара преузима се без изгубљених пратећих података.

¹¹ Инв. бр. 895.

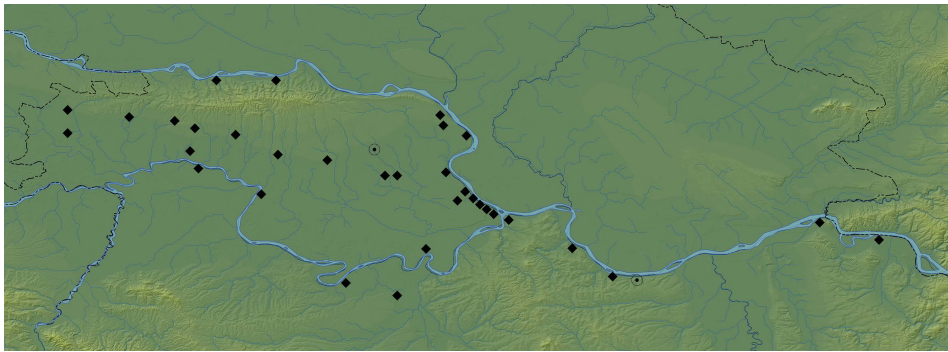
Сл. 11 Налази са непознатих локалитета: 1) привезак с представом људског лица;
2) пршљенак (цртежи: И. Кајтез)

Fig. 11 Finds from unknown sites: 1) pendant with a representation of a human face;
2) spindle whorl (drawings: I. Kajtez)

Баргале је накнадно била залемљена и наспрамна алка. Тако је, према мишљењу аутора, изворно аварска матрица била претворена у словенску амајлију, која је висила са неке траке и носила привезак с доње стране. Треба ипак имати на уму да је предмет, иако се води као гробни налаз, заправо нађен ван јасног фунерарног контекста, чини се међу костима које су биле померане приликом каснијих сахрањивања (Белдедовски 1989: 226–227, сл. 2; Белдедовски 1990: 45, сл. 34; Белдедовски и Нацев 1996: 36–38, цртеж 2). Из тог разлога предложено датовање – рани VII век – нема стратиграфско упориште. Осим још једне откупљене паралеле из Северне Македоније (Белдедовски и Нацев 1996: 38, нап. 12, Т. I/1), у византијским контекстима се јављају још неки слични ситни предмети. Примера ради, бронзано дугме из места Торбали у Турској условно је датовано у VII век и упоређено са сасанидском продукцијом (Pülz 2020: 40, Т. 12/Т 137). Имајући у виду претходну расправу, али и вишедеценијске грешке у датовању појединих група предмета без стратиграфски одређених примерака, попут привезака-амулета у облику коња (Манева 2007: кат. 36; уп. Komatarova-Balinova and Penkova 2018), морамо да останемо уздржани према (касно)аварској атрибуцији занимљивог предмета из збирке Народног музеја.

Други налаз би такође само условно могао да се протумачи као касноаварски. Реч је о глиненом биконичном пршљенку висине 2,1 cm и пречника 3,3 cm, чије су косине украшене тек по једном урезаном цикцак линијом (сл. 11/2).¹²

¹² Инв. бр. 1024. Уп. дискусију о налазу из Сеона.

Сл. 12 Карта распрострања касноаварских налаза у Срему и српском Подунављу
 Fig. 12 Distribution map of the Late Avar finds from Sirmia and the Serbian Danube Region

ДИСКУСИЈА И ЗАКЉУЧАК

Према актуелном попису, касноаварска налазишта су документована у 18 места у Срему и у осам места у Посавини и Подунављу. Међутим, чак и тако мали број налаза представља повећање у односу на рано- и средњоаварски период (уп. Бугарски 2014), што је у неслагласју с наводима из историјских извора у којима је Срем описиван као зона сучељавања аварских и византијских интереса и поприште дуготрајних сукоба и преговора, пре свега око контроле над Сирмијумом (Mirković 2008: 104–111). Узрок слабе насељености Срема можда је лежао у самом изгледу те географске целине, у којој су се као главне рељефне зоне издвајале планина и плављена равница. Уз то, ма како били опасни аварски напади и истините драматичне вести из писаних извора, јасно је да они нису успели да разоре византијску одбрамбену политику на граници. Ни након својих успешних акција Авари нису имали снаге, а вероватно ни жеље, да трајно овладају византијским упориштима. Штавише, Ромеји су још почетком VII века за своје акције против Авара на левој обали Дунава користили старе римске мостобране (уп. Бугарски и Иванишевич 2012: 497–498).

Можемо, дакле, помислити да опсежнија аварска колонизација Срема није била изведена пре свега из опреза због могућег ромејског противудара. С друге стране, може се претпоставити да су за нешто интензивније касноаварско насељавање те области, па и за повећан број позних налаза у Посавини и Подунављу – у најјужнијим областима има чак двоструко више позних него рано- и средњоаварских налаза – заслужна два истовремена историјска процеса. У питању су нарастање франачке и бугарске опасности и трајно нестајање византијске власти на великом делу Балканског полуострва (Бугарски 2014: 682, 716–717). У та разматрања убудуће треба укључити и овде објављен касноаварски налаз из Инђије. Гроб са топографски карактеристичне локације данашњег гробља по свој прилици представља траг недокументоване (касно)аварске некрополе и Инђију представља као 19. место у касноаварском Срему. Поновили бисмо и да су у нашем раду допуњени подаци о позноаварској оставштини Нових Бановаца и, нарочито, земунског насеља Говеђи брод.

Јован Ковачевић је налазе са простора који се разматра у нашем прилогу сагледавао у контексту стварања касноаварске „војне крајине“ у Срему, Посавини и Подунављу. До те интерпретације је довела, пре свега, генеза његових тумачења случајних налаза јужно од Саве и Дунава. Неки од њих су с правом приписани недокументованим *џробовима*, али се напоследку тврдило да они потичу са касноаварских *џробаља*, што је знатно другачије виђење (Ковачевић 1966: 68; 1973; Ковачевић 1977: 138; уп. Bugarski 2008a: 88, п. 4). Пошто није извесно да су у питању некрополе, и зато што током (позног) VIII века Авари нису имали од кога да чувају јужну границу своје државе, ти налази су, уз извесну резерву, другачије протумачени. Размишљало се да они представљају одраз кретања аварских трупа које су, по слому њиховог Каганата, ступиле у службу бугарског кана Крума, а тако су били сагледани и неки касноаварски трагови из северног дела данашње Хрватске (Bugarski 2008a: 88–92). Након тога, дошло је до открића два касноаварска гроба у српском делу Посавине, у околини Обреновца. Најјужнији познати аварски гроб нађен је у Стублинама и опширно је објављен (Bugarski et al. 2013), док је коњанички гроб документован на простору касноантичке некрополе у селу Ушћу (Симић, Јанковић и Михајловић 2012: нап. 6). О гробу из Ушћа не може детаљније да се расправља пре публиковања, али би требало нагласити да појава коњаничког гроба наговештава присуство војне или друштвене елите (уп. Bede 2012).

У сваком случају, касноаварско насељавање Срема, а можда и неке налазе јужно од Саве и Дунава, ваља сагледавати у светлу опште промене начина коришћења животног простора на југу Каганата. Посебно је сложена историјска интерпретација позноаварских налаза јужно од великих река јер су само у наведена два случаја на нашем простору археолошки документовани гробови, и то појединачне сахране. Та два гроба, насупротив око 70.000 авародопских гробова из Карпатског басена, не представљају доказ ширења Каганата на прекогранични појас. Уз могућност да будућа истраживања донекле промене такво стање, а имајући у виду да се Панонска низија шири и на долине јужних притока Саве и Дунава (уп. Ђалић и др. 2012), ипак остаје закључак да су две велике реке представљале границу аварског насељавања (уп. Рапан Рапећа 2015; Filipcs 2015: 21–31). Премда је с временом бледело, чини се да је историјско искуство Аваре у великој мери одговарало од значајније колонизације прекограничног простора, који је, макар у узаном појасу, пружао услове налик онима на које су навикли у својим областима. Има назнака да се таква ситуација понешто променила у сутон Каганата. Увећан број касноаварских налаза јужно од Саве и Дунава наводи на помисао да је могло да дође и до знатнијег насељавања тих области, што је пак било осујећено самим крахом Каганата (Bugarski 2014: 682, 719–720, карта 2).

Наши налази могли су да представљају и траг изузетног, можда чак привременог запоседања неких тачака преко река, или пак оставштину избеглог аварског становништва после пропасти њихове државе. Може се помишљати и на „мирнодопске“ разлоге појаве тих налаза – поклони, трговина, брачни односи и сл. – мада у време распада аварске државе предмети њихове материјалне културе сигурно нису представљали престижну робу међу балканским

Словенима (Bugarski 2008a; Bugarski et al. 2013). На овом степену истражености, дакле, површински налази или пар сахрана не могу да се тумаче поузданије, па чак ни да се датују као налази из матичног подручја Каганата. Корекција постојећих и нови подаци о касноаварским предметима из Ритопека и Брестовика допуњују археолошку документацију касноаварске оставштине Подунавља, док Сеоне постају девето прекоречно место с траговима касноаварског присуства (сл. 12).

Напоследку, и не у непосредној вези с темом нашег прилога, споменули бисмо загонетне касноаварске налазе из дубљег залеђа Дунава. Одраније познат фрагментован дводелни привезак са простора римске тврђаве Хорум Марги у Ђуприји, изворно датован у касни VIII и рани IX век (Јанковић 1990: 115–116, сл. 108/2), припада серијацијском типу 240 или 241 из фазе SS II (Bugarski 2008a: 88, fig. 6; уп. Zábajník 1991: 238, Т. 39/5–6, 13; Garam 1995: 248, Abb. 98/1, 3, 6–7). Скренули бисмо пажњу и на недавно публикован језичак, за који „само претпостављамо да је место налаза околина Алексинца“, датован у средину VIII века.¹³ Предмет димензија 3,6 cm × 1,3 cm (Рашковић 2016: 28, Т. IV/9), свакако једна од две идентичне плочице, заправо је споредни језичак. Највише подсећа на представнике Забојниковог типа 50, из SS III фазе (Zábajník 1991: 238, Т. 16/8, Abb. 1), па би га требало одредити у другу половину VIII века или, прецизније, у време између 750. и 780. године. Макар први фрагментовани предмет могао је да представља сировину за претапање у млађем одсечку средњег века, на начин како Јозеф Забојник посматра многе такве налазе из раносредњовековних градишта у данашњој Чешкој (Zábajník 2011; уп. Profantová 1992; Poláček 2008).

13 Налаз је у приватној збирци С. Ристића из Рутевца (Рашковић 2016: 28, 39).

СКРАЋЕНИЦЕ / ABBREVIATIONS

ADAM 2002

Archäologische Denkmäler der Awarenzeit in Mitteleuropa, J. Szentpéteri, ed., Budapest: Archäologisches Institut der Ungarischen Akademie der Wissenschaften.

GK 2005

Geomorfološka karta Autonomne Pokrajine Vojvodine 1:200 000, Beograd: Geozavod – Gemini.

ЛИТЕРАТУРА / REFERENCES

Бајаловић–Хаџи–Пешић, М. 1977

Средњовековном Београду у њохоге, Београд: Музеј града Београда.

Bede, I. 2012

The status of horses in late Avar-period society in the Carpathian Basin, in: *The very beginning of Europe? Cultural and Social Dimensions of Early-Medieval Migration and Colonisation (5th–8th century)*, *Archaeology in Contemporary Europe* (Conference Brussels, May 17–19 2011), R. Annaert et al., eds., Brussels: Flanders Heritage Agency, 41–49.

Белдедовски, З. 1989

Ранословенски наоди од Штип и неговата најблиска околина, *Macedoniae Acta Archaeologica* 10 (1985–1986): 225–230.

Белдедовски, З. 1990

Брејалничкиоџ басен во римскиоџ и раниоџ средновековен џериод, Штип: Завод за заштита на спомениците на културата и Народен музеј – Штип.

Белдедовски, З. и Нацев, Т. 1996

Баргала, истражување 1988 година со преглед на позначајните наоди од досегашните истражувања на средновековната некропола, *Зборник на Штџиџскиоџ народен музеј* 7: 35–46.

Böhme, H. W. 1965

Der Awarenfriedhof von Alattyán, Kom. Szolnok, *Südost-Forschungen* 25: 1–55.

Brunšmid, J. 1901

Arheološke bilješke iz Dalmacije i Panonije IV, *Vjesnik Hrvatskoga arheološkoga društva* 5: 87–168.

Бугарски, И. 2006

Чик и Војка – Примери раносредњовековних некројола са џериџорије Бачке и Срема, Магистарски рад, Филозофски факултет, Универзитет у Београду.

Bugarski, I. 2008a

Early Mediaeval Finds from Veliko Gradište and the Appearance of Late Avar Belt Elements along the Southern Bank of the Middle Danube, *Archaeologia Bulgarica* 12/1: 87–96.

Bugarski, I. 2008b

The Geomorphological Matrix as a Starting Point for Determining the Position of Avar-time Settlements in Pannonia: The Example of the Bačka Region, *Archäologisches Korrespondenzblatt* 38/3: 437–455.

Бугарски, И. 2014

Археологија Авара у Србији, Докторска дисертација, Филозофски факултет, Универзитет у Београду.

Бугарски, И. и Иванишевич, В. 2012

Пограничье Римской империи и варваров: Система обороны Империи от Куция до Ледераты, в: *Лесная и лесостепная зоны Восточной Европы в эпохи римских влияний и великого переселения народов. Конференция 3*, А. М. Воронцов, И. О. Гавритухин, ред., Тула: Государственный военно-исторический и природный музей-заповедник «Куликово поле», 482–511.

Bugarski, I. et al. 2013

Early Mediaeval Burial at Stubline near Obrenovac: Spatial, Anthropological and Archaeological Analyses of the Southernmost Avar Grave, *Acta Archaeologica Carpathica* 48: 285–305.

Garam, É. 1995

Das awarenzeitliche Gräberfeld von Tiszafüred, Budapest: Akadémiai Kiadó.

Dimitrijević, D., Kovačević, J. i Vinski, Z. 1962

Seoba naroda – Arheološki nalazi jugoslovenskog Podunavlja, Zemun: Narodni muzej Zemun.

Zábojník, J. 1991

Seriation von Gürtelbeschlaggarnituren aus dem Gebiet der Slowakei und Österreichs (Beitrag zur Chronologie der Zeit des awarischen Kaganats), in: *K problematike osídlenia Stredodunajskej oblasti vo včasnóm stredoveku*, Z. Čižinská, ed., Nitra: Archeologický ústav Slovenskej akadémie vied, 219–323.

Zábojník, J. 2011

Zum Vorkommen von Gegenständen „awarischer“ Provenienz auf den slawischen Burgwällen nördlich der Donau, in: *Frühgeschichtliche Zentralorte in Mitteleuropa* (Internationale Konferenz und Kolleg der Alexander von Humboldt-Stiftung zum 50. Jahrestag des Beginns archäologischer Ausgrabungen in Pohansko bei Břeclav, 5.–9.10.2009, Břeclav, Tschechische Republik), J. Macháček, Š. Ungerman, eds., Bonn: Habelt-Verlag, 203–214.

Јанковић, М. и Ђ. 1990

Словени у југословенском Подунављу, Београд: Музеј града Београда.

Karmanski, S. 1976

Lokalitet Odžaci IV, avarsko – slovenska nekropola, u: S. Karmanski, *Nalazi iz perioda seobe naroda na teritoriji jugozapadne Bačke*, Bačka Palanka – Odžaci – Bač: Arheološka muzeološka sekcija jugozapadne Bačke, 1–10.

Kovačević, J. 1966

Avari na Jadranu, u: *Materijali III* (Simpozijum Praistorijske i Srednjevekovne sekcije Arheološkog društva Jugoslavije, Novi Sad 1965), ur. N. Tasić, Beograd: Arheološko društvo Jugoslavije – Društvo muzejskih radnika Vojvodine, 53–81.

Kovačević, J. 1973

Die awarische Militärgrenze in der Umgebung vom Beograd im VIII Jahrhundert, *Archaeologia Iugoslavica* 14: 49–56.

Ковачевић, Ј. 1977

Аварски каџанати, Београд: Српска књижевна задруга.

Komatarova-Balinova, E. and Penkova, P. 2018

The “Horse Amulets” from the Collections of Vidin and Vratsa Museums – a Modest Contribution to a Continuous Discussion, *Archaeologia Bulgarica* 22/3: 93–109.

László, Gy. 2015

Das awarenzeitliche Gräberfeld in Csákberény-Orondpuszta, Budapest: Magyar Nemzeti Múzeum – Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont Régészeti Intézet.

Манева, Е. 2007

Древниот накит од Македонија – некропола Водоча (XIV – почетококој на XIX век), Скопје: Каламус.

Мано-Зиси, Ђ. 1937

Један сремски налаз из доба сеобе народа, *Гласник Историјског друштва у Новом Сагу* 10/3: 265–274.

Mirković, M. 2008

Sirmium. Istorija rimskog grada od I do kraja VI veka (drugo izdanje), Sremska Mitrovica: Blago Sirmijuma.

Новаковић, К. 1939

Аварска уметност, *Уметнички преглед* 2: 46–48.

Poláček, L. 2008

Mikulčice und Awaren. Zur Interpretation „awarischer“ Funde von Mikulčice, in: *Kulturwandel in Mitteleuropa, Langobarden – Awaren – Slawen* (Akten der Internationalen Tagung in Bonn vom 25. bis 28. Februar 2008), J. Bemann, M. Schmauder, eds., Bonn: Dr. Rudolf Habelt GmbH, 579–589.

Profantová, N. 1992

Awarische Funde aus den Gebieten nördlich der awarischen Siedlungsgrenzen, in: *Awarenforschungen II*, F. Daim, ed., Wien: Institut für Ur- und Frühgeschichte der Universität Wien, 605–778.

Pülz, A. M. 2020

Byzantinische Kleinfunde aus Ephesos, Ausgewählte Artefakte aus Metall, Bein und Glas (Katalog- und Tafelband), Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften.

Радишић, М. 2020

Средњовековно археолошко наслеђе на јују карџајско-џанонској џро-стопа: „Бјелобрђски комџлекс“ у Србџи, Докторска дисертација, Филозофски факултет, Универзитет у Београду.

Рапан Рапеша, А. 2015

Sava – granica kasnoavarske државе: да или не?, у: *Rijeka Sava u povijesti, Zbornik radova znanstvenog skupa održanog u Slavonskom Brodu 18.–19. listopada 2013*, ur. B. Ostajmer, Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest – Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, Slavonski Brod, 43–54.

Rácz, Zs. 2012

Emberalakos kistárgyak az avar korból, in: *Thesaurus avarorum. Régészeti tanulmányok Garam Éva tiszteletére = Archaeological Studies in Honour of Eva Garam*, T. Vida, ed., Budapest: ELTE Bölcsészettudományi Kar Régészettudományi Intézet – Magyar Nemzeti Múzeum – MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Régészeti Intézet, 409–436.

Рашковић, Д. 2016

Низинска античка насеља и висинска рановизантијска налазишта у окружју Алексинца и Соко Бање, *Караџић* 8: 21–48.

Симић, З. В., Јанковић, М. А. и Михајловић, В. Д. 2012

Касноантичка некропола у селу Ушћу код Обреновца, *Гласник Српској археолошкој друшћива* 28: 179–200.

Trbuhović, L. 1982

Avar Finds from Sirmium and the Surrounding Region, in: *Sirmium IV*, N. Duval et al., eds., Beograd: Institut archéologique de Beograd – École française de Rome – Research Foundation of the City University of New York, 61–76.

Ђалић, Ј. и др. 2012

Панонска низија као морфоструктурна јединица Србџи, *Гласник Српској џеографској друшћива* 92/1: 47–70.

Ђурчић, С. и Ђуричић, Ј. 1994

Рељеф као фактор положаја и формирања морфолошких карактеристика војвођанских насеља, *Зборник Мајџице српске за друшћивене науке* 97: 147–178.

Filipec, K. 2015

Donja Panonija od 9. do 11. stoljeća, Sarajevo: Univerzitet u Sarajevu.

Csuthy, A. 2012

A késő avar kori füles lószerszámveretek, in: *Hadak Útján XX* (Népvándorláskor Fiatal Kutatóinak XX. Összejövetelének konferenciakötete Budapest – Szigethalom, 2010. október 28–30 – Assembly of Young Scholars on the Migration Period XX, Budapest – Szigethalom, 28th–30th October 2010), Zs. Petkes, ed., Budapest: Magyar Nemzeti Múzeum – Nemzeti Örökségvédelmi Központ, 163–186.

Csuthy, A. 2019

Horse Harness Rattles from the Avar Period, in: *Bewaffnung und Reiterausrüstung des 8. bis 10. Jahrhunderts in Mitteleuropa. Waffenform und Waffenbeigaben bei den mährischen Slawen und in den Nachbarländern* (Internationale Tagungen in Mikulčice IX), L. Poláček, P. Kouřil, eds., Brno: Archäologisches Institut der Akademie der Wissenschaften der Tschechischen Republik, Brno, v. v. i., 351–358.

Čilinská, Z. 1966

Slawisch-awarisches Gräberfeld in Nové Zámky, Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied.

IVAN R. BUGARSKI
Institute of Archaeology, Belgrade

NATAŠA P. CEROVIĆ
National Museum of Belgrade

LATE AVAR FINDS FROM SYRMIA AND THE SERBIAN DANUBE REGION IN THE EARLY MEDIEVAL COLLECTION AT THE NATIONAL MUSEUM OF BELGRADE

SUMMARY

The 8th century saw a certain increase in the number of finds of the Avar material culture in Syrmia and in the areas south of the Sava and the Danube in the immediate vicinity of the Avar Khaganate. This is confirmed by the finds from the collection of the National Museum of Belgrade (Indija, Novi Banovci, Zemun, Ritopek, Brestovik, Seona). Cast bronze parts of a Late Avar belt, discovered while digging a tomb at the present-day cemetery in the north part of Indija, indicate with considerable certainty the proximity of an undocumented Avar-period settlement. The belt sported a large strap-end decorated with a double tendril pattern (fig. 1/1; 2), a two-part buckle (fig. 1/2; 3), a propeller-shaped mount (fig. 1/3), seven sheet metal mounts with ring pendants (fig. 1/8), a mount decorated with punched triangles (fig. 1/7), a three-hooped mount (fig. 1/4), as well as sheet washers with rivets (figs. 1/5-6). According to the seriation by Jozef Zábajník these objects are dated to the first half of the 8th century, or perhaps, more precisely, to the first third of that century, while the upper part of a belt mount from Novi Banovci (fig. 4) dates from 750 to 780.

The upper part of a cast bronze belt mount, acquired from the site Prva Pumpa near Govedi Brod in Zemun, displays an openwork griffin (fig. 5); such finds are usually dated between the years 720 and 750. From the same site comes a shield-like upper part of a belt mount with vegetal openwork design, dated to the period from 750 to 780 (fig. 6). Different dates and the absence of more precise information on the finding circumstances do not in themselves support the opinion of Jovan Kovačević that these objects came from one and the same grave, but it might be assumed that they originated from different burials of a (Late) Avar cemetery. Such a conclusion could be supported by the unique find of a repaired earring with prismatic green glass pendant from the same site (fig. 7).

The accidental find of a small strap-end plate from Ritopek, dated between 750 and 780, perhaps originated from a solitary Avar-period grave (fig. 8). Two small strap-ends (figs. 9/1-2), a shield-like buckle plate (fig. 9/3) and two-part (fig. 9/4, 7), shield-like (fig. 9/5-6) and small belt mounts (fig. 9/8) were found at the multi-layered site of Jalija in Brestovik. All these finds are dated to the period from 750 to 780. Jovan Kovačević rightly identified them as the elements of male attire from a single grave.

Not far from Brestovik, at the Orešac site in the village of Seone, a fragmented clay spindle whorl was found (fig. 10) – a typical element of female equipment. The spindle whorls decorated on both cones with zigzag motifs were dated to the second and third quarters of the 8th century at the representative Tiszafüred cemetery. Yet another spindle whorl (fig. 11/2), for which there is no information at all, might provisionally be described as Late Avar. There is also a pendant with representation of a human face, likewise without accompanying data, featuring some traits of Late Avar art (fig. 11/1); however, the closest parallels come from North Macedonia.

While the finds from Sarmia probably indicate population increase in that region in the Late Avar period, the finds from the area across the rivers could represent traces of temporary Avar stay, or of the population which fled after the collapse of the Khaganate. Their interpretation is more challenging than that of related finds from the Avar core territories, but they certainly complete the archaeological picture of the area in the Early Middle Ages (fig. 12).